

Kongespeilet og lovrevisjonene på 1200-tallet

The King's Mirror and the Law Revisions of the Thirteenth Century

Sverre Bagge

Professor emeritus i historie, Universitetet i Bergen.

Dr.philos. 1980

sverre.bagge@uib.no

Sammendrag

Artikkelen diskuterer forholdet mellom Kongespeilet og lovrevisjonene fra 1260 og utover. Tidligere forskning, inkludert min egen, har sett en nær sammenheng mellom disse to. Det er til en viss grad riktig, men der er også forskjeller. Kongespeilet ønsker en mer radikal revisjon enn det som ble resultatet. Forfatteren betrakter domsvirksomhet som kongens viktigste oppgave og går inn for utstrakt bruk av dødsstraff. Hans utgangspunkt for dette må være landsvist-sakene, der kongen benådet drapsmenn. Dette ser ut til å ha vært nokså rutinemessige avgjørelser, mens forfatteren argumenterer for kongens store ansvar og hans plikt til å vurdere drapsmannens motiver og i hvilken grad han viser oppriktig anger. Dette innebærer i sin tur en radikal endring av rettssystemet. Forfatteren ønsker å erstatte de folkelige domstolene med en ordning influert av inkvisisjonsprosessen, med profesjonelle dommere, og han ønsker strengere straff for alvorlige lovbrudd. Han har imidlertid ikke fått gjennomslag for disse oppfatningene. Kongespeilet blir dermed bare delvis et talerør for den offisielle ideologi; verket argumenterer for mer radikale endringer enn de som faktisk fant sted.

Nøkkelord

Rettsåndhevelse, drap, dødsstraff, kongemakt

Abstract

The article discusses the relationship between The King's Mirror and the revisions of the laws from 1260 onwards, which have often been regarded as closely connected. This is largely correct, but there are also differences: The King's Mirror argues in favour of a more radical change than the one that took place. The author regards jurisdiction as the King's most important duty and favours an extensive use of the death penalty. Here he seems to have in mind the practice of pardon for homicide, which the king granted in return for a fine, a decision that seems largely to have had a routine character. By contrast, the author argues in favour of a thorough examination of the case and the offender's character and motives, and whether or not he repents his deed. This in turn leads to a radical change in the judicial system. The author wants to replace the existing courts of law with a system resembling the inquisitional process with professional judges, and he wants stricter punishments, including the death penalty for serious offences. These ideas seem largely to be derived from ecclesiastical doctrine. On the other hand, the author is no spokesman for the Church in other respects; he argues in favour of royal control of the Church. Thus, The King's Mirror only partially expresses the official ideology; the author argues in favour of a more radical change than that which actually took place.

Keywords

Law enforcement, murder, capital punishment, royal power

For han [kongen] er så høyt opphøyet og æret på jorden at alle skulle bøye seg for ham og holde seg til ham som til Gud selv. Han har også så stort velde at han råder for levedagene til hver mann som er i hans rike, slik som han vil. Han lar drepe den som han vil, og lar leve den som han vil. Men det har jeg sett at hvis en mann blir en annens bane, da har alle rettferdige folk uvilje mot ham siden som en hedensk mann.¹

Slik innleder Sønnen sine spørsmål om kongen i tredje og siste del av Kongespeilet. Hovedemnet i den følgende samtalen om kongen blir da også hans råderett over liv og død, i form av retten til å avsi dødsdom over folk som har begått alvorlige forbrytelser. Denne diskusjonen har i sin tur sammenheng med lovrevisjonene fra 1260 og utover, som blant annet resulterte i endring av lovgivningen om drap. Tidligere forskning, inkludert min egen, har sett en nær forbindelse mellom Kongespeilet og denne endringen.² Det er utvilsomt riktig, men det er ikke hele bildet. I det følgende skal jeg argumentere for at forfatteren av Kongespeilet ønsket en mer radikal revisjon av loven enn den som kom til uttrykk i Håkons rettarbot av 1260 og senere i *Jarnsiða* og Landsloven.

Rettarboten av 1260

Håkons rettarbot av 1260 ble vedtatt på et riksmøte, antagelig i Nidaros, og er bevart som en innledning til Eldre Frostatingslov.³ Her klager kongen over at det er flere drap i Norge enn i andre land, og gjeninnfører en angivelig bestemmelse fra Olav den hellige om at den som begår drap, skal bli fratatt eiendom og fred og være utleg. Imidlertid kan kongen benåde den dømte og gi ham landsvist (tillatelse til å bli i landet), på betingelse av at han bøter til kongen og den dreptes slektninger. Det er usikkert om Olav virkelig ga en slik lov,⁴ og påstanden om at det var flere drap i Norge enn i andre land, er tvilsom. Moderne anslag over drapsfrekvensen i Europa på 1200-tallet ligger på 20–100 per 100 000 per år, mot 1–2 i de fleste vestlige land i dag, unntatt USA, hvor den er høyere.⁵ Om frekvensen i Norge var høyere eller lavere enn andre steder, har vi ingen mulighet til å avgjøre.

Håkons lovbestemmelse innfører det viktige prinsipp at drapet nå blir en sak for offentlige myndigheter, ikke utelukkende for de to partene og deres slektninger. Også tidligere hadde kongen hatt rett til bot for drap, men den var avhengig av at den dreptes slektninger inn gikk forlik. Kongens benådning for drap er også nevnt i Frostatingsloven.⁶ Nå ble imidlertid forlik obligatorisk. Derimot ble det ikke innført noen offentlig påtalemyndighet; drapsmannen måtte selv ta initiativet til å søke forlik med kongen og den dodes slektninger. Først når han hadde oppnådd dette, hadde han kongens beskyttelse mot hevn. Dermed kunne man hindre at et drap ble fulgt av en serie nye drap. Bestemmelsen ville derimot neppe hindre drap i første omgang. Den innebar også det paradoks at en benådet drapsmann hadde bedre

1. *Kgs. overs.*: 138. «[...] hann er sva mioc miclaðr oc tighnaðar a iorðu at aller skulu sva luta oc niga til hans sœm til guðs. hann hœvir oc sva mykit vælði at hann ræðr hværð lifdagum þærs er ihans ríki er sva sœm hann vill. Lætr þann dræpa er hann vill en þann liva er hann vill. En þat hæfi ec seet æf maðr værdr mannz bani at allir raðvander mœnn hafa hann sidan ístyggileik sva sœm heiðinn mann» (*Kgs.* 73).
2. Bagge 1987: 71–85.
3. F Innl. 1–12 (NGL I: 121–123); *Norske middelalderdokumenter* nr. 23; Helle 1972: 247–248.
4. Njåstad mfl. (2022) har nylig argumentert for at denne loven har vært en realitet. Om Olav som lovgiver, se også Sunde 2022: 274.
5. Eisner 2003: 83–142; Pinker 2011: 71–102; Bagge 2019: 72–73.
6. F IV.41. Frostatingsloven i sin nåværende form dateres vanligvis til omkring 1260, men en eldre versjon, kalt Grågås, går tilbake til slutten av 1100-tallet, muligens enda tidligere. Se Hagland & Sandnes 1994: ix–xxiii.

beskyttelse enn en mann som ikke hadde begått noe drap; hevndrapet ble ubotamål. Den praktiske fordelingen med denne ordningen var imidlertid at den begrenset risikoen for at et drap førte til en langvarig feide.

Håkons rettarbot er preget av en viss motsetning mellom to prinsipper: på den ene siden økt strenghet for å begrense antall drap, på den andre et ønske om at drapsmannen ikke skal bli for hardt straffet. Bestemmelsen om utlegd og full formueskonfiskasjon skal tjene til å avskrekke, men balanseres av den påfølgende muligheten for benådning fra kongen. Kongen har åpenbart ønsket å innføre tiltak for å begrense antall drap, men har samtidig hatt andre hensyn å ta. Hevn var en etablert praksis som ikke straks lot seg forandre gjennom ny lovgivning, og det var dessuten i kongens interesse at drapsmannen betalte bot snarere enn å bli henrettet. Likevel var Norge relativt tidlig ute med disse bestemmelsene om landefred. Til sammenligning hadde den danske adelen feiderett. Denne retten ble anerkjent av kongen i håndfestningene og ble dermed gjeninnført i Norge gjennom unionen med Danmark og var gjeldende til slutten av 1600-tallet.⁷

Feideretten

Problemet med å avskaffe feideretten kan illustreres med et eksempel fra en annen tid og et annet samfunn, nemlig biskop Gregor av Tours' beretning om et hevndrap i Frankrike på 500-tallet. Gregor mekler mellom drapsmannen Sichar og den døde slektninger og får drapsmannen til å bøte. Deretter blir Sichar venn med den avdøde sønn, Chramnesindus. Mens de to sitter og drikker sammen, sier Sichar:

«Du skulle være takknemlig mot meg, kjæreste bror, fordi jeg drepte dine slektninger, siden ditt hus nå er fullt av gull og sølv som du har fått i bot for dem.» [...] Da han [Chramnesindus] hørte dette, [...] sa han i sitt hjerte: «Hvis jeg ikke hevner mine slektingers død, fortjener jeg ikke lenger å bli kalt en mann, men bør kalles en svak kvinne.»⁸

Så slukker han lyset og kløver Sichars skalle.

Episoden er blitt gjenstand for en berømt analyse av Erich Auerbach, som i første rekke gjelder språk og fortellerstil. Gregors latin er uklassisk, og han er opptatt av konkrete detaljer på en måte som er fremmed for den klassiske tradisjonen. Auerbach spør: Hvordan ville en klassisk forfatter ha fremstilt denne episoden? Svaret er at han ikke ville ha nevnt den i det hele tatt; slike sammenstøt mellom ellers ukjente folk i lokalsamfunnet var altfor ubetydelige til å bli gjenstand for litterær behandling. Dermed blir episoden ikke bare eksempel på litterært forfall, men også på nye litterære idealer, en større interesse for vanlige mennesker og konflikter og dramatiske begivenheter i lokalsamfunnet.⁹ Den er også vitnesbyrd om samfunnsmessig endring: sammenbruddet av en statsmakt med offentlig rettshåndhevelse, som blir erstattet av feide og hevn.

7. NGL III: 111, 1315; Fladby mfl. 1999: 85. Riktignok var hevndrap ikke helt uten straff; drapsmannen måtte betale bot til kongen.

8. «Magnas mihi debes referre grates, o dulcissime frater, eo quod interficerem parentes tuos, de quibus accepta compositione, aurum argentumque superabundabat in domum tuam, et nudus essis et egens nisi hec te causa paululum roborasset.' Hec ille audiens, [...] dixitque in corde suo: 'Nisi ulciscar interitum parentum meorum, amittere nomen viri debeo et mulier infirma vocare.'» (Gregor, *Gesta Francorum* IX.19; Auerbach 2001: 78–79). – Min oversettelse.

9. Auerbach 2001: 78–94.

Tross avstanden i tid og sted illustrerer denne episoden godt problemet kongemakten og dens undersätter sto overfor i Norge på 1200-tallet. Penger kan ikke erstatte en død slektning. For en etterlatt er erstatning en god løsning, fordi den både er innbringende og uten risiko, men man kan lett bli kritisert, både for feighet og grådighet. Tar man hevn, risikerer man selv å bli drept i neste omgang, men man har æren i behold. Derfor fantes det også en bestemmelse i Gulatingsloven om at en mann eller kvinne bare hadde rett til bot for en drept slektning tre ganger, hvis vedkommende ikke hadde hevnet seg i mellomtiden.¹⁰ Resonnementet kan også illustreres av den såkalte «likhetseden» som ble praktisert noen steder, blant annet i Danmark. Den som mottok boten, måtte sverge at han ville ha gjort det samme i samme situasjon.¹¹

Rettsreformene etter 1260

Rettarboten fra 1260 viderefører den gamle regelen om at drapsmannens slektninger er forpliktet til å hjelpe ham med å betale boten; dette ble senere avskaffet i Landsloven (L IV.13). Selv om Landsloven gjør andre endringer i bestemmelsene, er den imidlertid ikke radikalt annerledes. Fortsatt er der ingen offentlig påtalemyndighet, fortsatt er det drapsmannen som må ta initiativet til et fredelig oppgjør, og fortsatt kan drap sones med bøter (L IV.1–4). Dødsstraff forekommer noen steder i Landsloven, blant annet i et kapittel med overskriften «om arrestering av mannsbane» (L IV.17). Her heter det at om noen dreper et menneske eller gjør seg skyldig i en handling som etter loven gjør at han skal late liv og lemmer, skal de som står nærmest, være forpliktet til å gripe ham og føre ham til sysselmanen. Dette dreier seg antagelig om drapsmenn som ikke har lyst drapet slik loven bestemmer, muligens også om drap begått av tyver eller løsgjengere. Dødsstraff er også nevnt for en mann som dreper en annen på tinget (L IV.9).

De nye bestemmelsene fra 1260 og i Landsloven er viktige skritt i retning av offentlig rettsåndhevelse, men er samtidig moderate.¹² Landsloven gir uttrykk for lignende synspunkter som Kongespeilet og har et kapittel som er hentet derfra, med tittelen «Om alle dommer» (L IV.18). Her fremheves dommerens ansvar for å vurdere bakgrunn og omstendigheter, ikke bare handlingen i seg selv, og den vanskelige balansen mellom strenge og milde dommer blir illustrert med allegorien om de fire søstrene, som også forekommer i Kongespeilet.

De to tekstene har ofte vært oppfattet som uttrykk for de samme ideene.¹³ Det er delvis riktig. I likhet med Landsloven forfekter Kongespeilet ideen om subjektiv skyld.¹⁴ Det avgjørende for vurderingen av en handling er ikke handlingen i seg selv, men hensikten bak den. Forbrytelser som er resultat av uvitenhet og tankeløshet, skal dømmes mildt, mens bevisste og planlagte handlinger skal dømmes strengt. Dette er vanskelig og stiller store krav til dommeren. Derfor handler nesten hele tredje del av verket om hvordan kongen skal dømme. Her er det ingen tvil om at det dreier seg om dom i egentlig forstand; kongen skal ikke bare vurdere størrelsen på boten eller i hvilken grad drapsmannen kommer inn under lovens bestemmelser om landsvist; han skal bestemme over liv og død. Mens Landsloven sjelden nevner dødsstraff, går denne straffen stadig igjen i Kongespeilets eksempler.

10. «Nu a engi maðr rett a sér oftarr en þryssvar. hvarke karl. ne kona. ef hann hemnisc eigi a milli» (G 186).

11. Hertzberg 1874: 104–105.

12. Om Landsloven og dens forhold til rettsutviklingen, se Sunde 2022.

13. Bagge 1987: 78–81 m. henv.; Sunde 2022: 282.

14. L IV.17; Kgs. 66–69.

Kongen som dommer i Kongespeilet

De aller fleste eksemplene for kongen som dommer er hentet fra Det gamle testamente. Grunnen til dette må være at forfatteren har ønsket en tekst med stor autoritet, og ettersom Det nye testamente har svært få passende eksempler, måtte Det gamle være et opplagt valg. Her opptrer Gud selv som dommer i en rekke sammenhenger og kan dermed fungere som et forbilde for kongen.¹⁵

Det første og mest detaljerte eksempelet er historiens første dom: Guds dom over Adam og Eva.¹⁶ Her blir Guds vurderinger illustrert gjennom allegorien om de fire søstrene, Barmhjertighet, Fred, Sannhet og Rettferd, som symboliserer de hensynene kongen må ta. Gud inngår en pakt med Adam og Eva med de fire søstrene som vitner. Deretter følger scenen med slangen som forfører Adam og Eva, og dommen over dem, formulert dels av søstrene, dels av Gud selv.

Den første som uttaler seg, er Fred, som oppdager at Adam og Eva ikke lenger er nakne, og spør hvorfor. Adam sier at de skammer seg, og Fred skjønner straks at de har syndet. Hun konstaterer at de har brutt pakt med Gud, men er likevel villig til å skjule dem, gir dem frihet til å forsvare seg og formaner dem til å svare slik at det blir til gagn for dem. Deretter advarer Sannhet dem mot å lyve, mens Rettferd garanterer at hun vil sørge for at de ikke blir dømt feilaktig, men også at hun vil være hard mot dem hvis de gjør seg skyldige i løgn og urett. Endelig tilbyr Miskunn sin støtte hvis de følger påbudene fra de andre søstrene.¹⁷

Adam og Eva følger imidlertid ikke disse rådene, men gjør seg skyldige i løgn og falske unnskyldninger. Når Gud konfronterer dem, skylder Adam på Eva og Eva på slangen. Dermed blir dommen strengere. Gud henvender seg til søstrene, som alle påpeker at Adam og Eva har forverret sin sak gjennom forsvaret. Sannhet konstaterer at Adam løy om årsaken, som i virkeligheten var begjær etter den fristende frukten og ønsket om å være klokere enn de hadde lov til. Dessuten forverret de tyveriet ved å gjøre det i hemmelighet og viste overmot ved å ville være lik Gud. Fred viser til at hun har hatt til oppgave å verne Adams frihet før lovbruddet; derfor vil hun sørge for at han får mindre frihet etter at han har begått det. Rettferd påpeker at Adam har misbrukt den frihet som Fred vernet for ham og derfor får elendighet og nød og må lide døden for sitt lovbrudd og sitt løgnaktige forsvar. Miskunn viser til at hennes natur er å søke mildhet og nåde, og ber derfor om at Adam får muligheten til å angre sin synd og få hjelp og nåde i døden. Endelig blir spørsmålet om hva som skal skje med Adam og Evas avkom, tatt opp, og Rettferd avgjør at de vil bli født i utlegd og dermed ikke kan nyte de goder Adam og Eva har tapt. Deretter kysser søstrene hverandre i enighet om avgjørelsen som er tatt.¹⁸

Her gir Kongespeilet en detaljert redegjørelse for dommen og fremhever både skjerpene og formildende omstendigheter. Det ser ut til at avgjørelsen i hovedsak blir tatt av de strenge søstrene, Sannhet og Rettferd, men der er likevel glimt av håp for synderne. Adam og Eva blir jaget ut av paradiset og må streve på jorden, Adam med hardt arbeid og Eva med smertefulle fødsler, men de har håp om frelse i det neste liv. Kontrasten følger i det neste eksempelet, dommen over Lucifer, som blir fordømt uten noe håp om forsoning. Lucifer gjør opprør mot Gud ut fra ærgjerrighet og maktlyst, uten ytre påvirkning, og har dermed ingen unnskyldning. For Adam og Eva er det derimot en formildende omstendighet at de ble lokket av Lucifer.¹⁹

15. En del av eksemplene er nylig blitt diskutert i Sunde 2021.

16. Kgs. 75–84; Bagge 1987: 54–59.

17. Kgs. 75–76.

18. Kgs. 76–77.

19. Kgs. 78.

Den følgende diskusjonen inneholder tre kategorier av eksempler, strenge dommer, milde dommer og dommer der Gud endrer sin avgjørelse. Diskusjonen av disse eksemplene underbygger forfatterens påstand om hvor vanskelig det er å dømme, og hvor stor visdom som kreves.²⁰ Indirekte må dette oppfattes som et argument for at kongen selv skal dømme og ikke en hvilken som helst forsamling av bønder på tinget. Det er vanskelig å forestille seg at en tingforsamling skulle kunne foreta de kompliserte avgjørelsene som forfatteren av Kongespeilet tillegger de fire søstrene.

Videre er det påfallende hvor stor rolle dødsstraffen spiller. En rekke av eksemplene handler om dødsdommer og kongens plikt til å idømme denne straffen. Serien av eksempler munner da også ut i en direkte diskusjon om dødsstraffen. Sønnen undrer seg over at det kan være en god og hellig gjerning å drepe andre mennesker. Faren svarer at dødsstraffen i virkeligheten er en velgjerning. Den skremmer folk fra onde gjerninger og erstatter evig straff for den dømte etter døden med en begrenset straff her på jorden.²¹ Her støtter forfatteren seg på kirkelig teori. Kirken forbød riktignok geistlige å drepe eller å avsi dødsdom, men grunnen var at dette var uforenlig med geistlig status, ikke at den ønsket å avskaffe slike straffer. Tvert imot kunne den være en pådriver for innføringen av dem, som i Danmark, der erkebiskop Jakob Erlandsen forlangte dødsstraff for drap og lemlestelser.²²

Kongespeilet argumenterer her for mer radikale reformer enn de som ble iverksatt fra 1260 og utover. Grunnlaget for dette er det subjektive skyldbegrep, som innebærer at hensikten bak handlingen er viktigere enn handlingen selv. Dette er i og for seg ikke grunnleggende nytt; tendenser i denne retningen finnes allerede i landskapslovene.²³ Disse tendensene blir ytterligere styrket i Landsloven, men særlig i Kongespeilet. Landslovens regler om bøter for drap gir ikke inntrykk av kompliserte vurderinger av skyld og straffeutmåling, mens Kongespeilet gir et dramatisk bilde av de utfordringene kongen står overfor. Kongen står ansvarlig for Gud og risikerer streng straff om han gjør feil.

I motsetning til i Landsloven blir kongens domsmyndighet i Kongespeilet gjenstand for inngående diskusjon, der det understrekes at det dreier seg om komplekse vurderinger og et tungt ansvar som påhviler kongen. Dette blir illustrert av eksempelet med kongssønnen som får overta farens rolle som dommer og konfronteres med to engler som står klare til å styrte ham i avgrunnen hvis han gjør den minste feil.²⁴ I den detaljerte fremstillingen av rettferdige dommer fremheves det gang på gang hvor vanskelig det er å dømme, og hvor stor visdom kongen trenger når han gjør det. I denne sammenhengen henviser forfatteren også til en bestemmelse fra en «gjev keiser» om at henrettelsen skulle utsettes i 40 dager hvis det kunne være den minste tvil om den dømtes skyld. En slik bestemmelse finnes faktisk i romerretten, *Codex Theodosianus*. Den har trolig sin bakgrunn i Theodosius' massakre av 7000 innbyggere i Thessaloniki i 390, som straff for et opprør. For dette ble Theodosius irettesatt av biskop Ambrosius. Denne bakgrunnen er imidlertid ikke med i Kongespeilet, åpenbart fordi forfatteren ikke ønsket å fremheve en biskops irettesettelse av en konge.²⁵

Det kan ikke ha vært lett for en dommer på 1200-tallet å anvende Kongespeilets eksempler i sine egne domsavsigelser. Når det gjelder hovedeksempelet, dommen over Adam og Eva, peker forfatteren på en rekke skjerpene omstendigheter og noen få formildende. Særlig vir-

20. Bagge 1987: 53–71.

21. Kgs. 106–107; Bagge 1987: 63–64.

22. Skyum Nielsen 1963: 99.

23. Vadum 2004: 54–59.

24. Kgs. 101–102.

25. Vadum 2004: 22–25.

ker det skjerpene at Adam og Eva lyver og kommer med tomme unnskyldninger. Straffen blir da streng, men likevel mindre streng enn dommen over Lucifer, som åpent og bevisst gjør opprør mot Gud og blir fordømt uten noe håp om frelse. Forfatteren klarer her å gi en overbevisende forklaring på forskjellen mellom de to eksemplene, men det er ikke helt lett å se hvordan en konge på 1200-tallet skulle anvende dem i sin egen domsvirksomhet. Det finnes en rekke måter å forholde seg til en konges påbud på, og det er klart at åpen tross er verre enn tomme unnskyldninger. Men hvilke paralleller til disse to tilfellene kan kongen støte på, og hvordan skal han forholde seg til dem?

I den følgende diskusjonen om dommer gir Faren eksempler på alle de tre kategoriene, Sønnen ber om forklaringer og begrunnelser, og Faren søker å gi dette.²⁶ Sønnen konstaterer at mange av eksemplene ser like ut, og ber om nærmere begrunnelse for at de likevel fikk forskjellig utfall. I første omgang ber han om en forklaring på de strenge straffene over Farao, Abiron og Datan, innbyggerne i Jeriko og amalekittene som ble straffet av Saul. Faren forklarer kort at alle disse begikk alvorlige synder uten å angre og be om tilgivelse. Deretter følger eksempler på milde dommer: Aron og Ur og israelittene som hadde syndet ved å tilbe gullkalven, men som angret og ba om tilgivelse; David som gjorde seg skyldig i hor og drepte Urias for å skjule sin forbrytelse; kvinnen grepet i hor som Jesus fikk reddet fra å bli steinet; Peter som fornektet Jesus, og Judas som forrådde ham, men angret etterpå og hengte seg. Dette leder så til spørsmål fra Sønnen om forskjellen mellom de to kategoriene, særlig mellom Peter og Judas, som begge sviktet Jesus og angret etterpå. Faren forklarer at Peter sviktet av svakhet, angret og ba om tilgivelse, mens Judas handlet av ondskap og angret uten å be om tilgivelse. Hovedforklaringen på forskjellen ligger altså i synderens reaksjon etter forbrytelsen; anger og bot og tro på Guds tilgivelse, motsatt forherdelse.

Endelig kommer en serie med eksempler på at Gud har endret sine dommer.²⁷

Det første er israelittenes synd i Sinai-ørkenen da de blandet seg med hedenske kvinner og Gud bestemte at han ville tilintetgjøre folket, men endret beslutningen etter bønn fra Moses. Moses minner Gud om det han tidligere har gjort mot sitt utvalgte folk, og peker på at egypterne vil triumfere hvis han nå forkaster det. Gud lar seg overtale, men krever likevel streng straff, som Moses utfører ved å drepe flere tusen menn på en dag. Det neste eksempelet er Ninive, som Gud vil straffe, men som han skåner når folket omvender seg og gjør bot. Deretter følger Esekias (Hiskia), en from konge som får beskjed om at han skal dø, men som overtaler Gud til å la ham leve i femten år til. Esekias har tre argumenter for dette: at han trenger mer tid til å gjøre bot for sine synder, at han er redd for at folket skal falle tilbake til sine synder, og at hans sønn fortsatt bare er et barn. Det siste eksempelet er Lasarus' oppstandelse fra de døde, der det ikke sies noe om straff og tilgivelse. Lasarus dør, som alle mennesker før eller siden må, og Jesus gjør et mirakel ved å oppvekke ham fra de døde.

Disse eksemplene er svært ulike. Eksempelet med Ninive er det enkleste. Her gjør den dømte bot og fritas dermed for straff. I det neste eksempelet klarer Moses å overtale Gud ved å påpeke at tilintetgjørelse av Israels folk vil ramme ham selv. Derimot sies det ikke noe om at de skyldige angret. Trenger virkelig den allmechtige og allvitende Gud å bli minnet om konsekvensene av sine handlinger? Noe av det samme gjelder eksempelet med Esekias. Har ikke Gud vært klar over følgene av Esekias' død? Det siste eksempelet, Lasarus' oppstandelse, er mindre problematisk, men samtidig mindre egnet som eksempel på at Gud har endret en dom. I Bibelen er det først og fremst et mirakel som skal vise at Jesus er Gud, samtidig som det peker frem mot hans egen oppstandelse.

26. Kgs. 87–89.

27. Kgs. 90–91.

Det er derfor vanskelig å se hvordan disse eksemplene kan tjene som forbilder for kongen. Hovedpoenget er antagelig at kongen må være rede til å mildne sine dommer hvis de skyldige viser anger. Sønnens kommentar er at kongen trenger stor visdom hvis han skal kunne dømme i samsvar med de eksemplene som er blitt presentert i det foregående. Deretter følger kongens bønn og visdommens tale, før samtalen igjen vender tilbake til dommene.

Hovedeksempelet her er en detaljert sammenligning mellom Saul og David, som imidlertid ikke er helt enkel å forholde seg til. Som Sønnen treffende påpeker, er det vanskelig å skjønne at David kunne bli tilgitt for hor med Batseba og drap på hennes mann Urias, mens Saul ble straffet for ikke å ha drept alle amalekittene:

De sa før i Deres tale at Gud tok riket fra kong Saul fordi han var altfor ettergivende når det gjaldt manndrap. Mange kunne vel mene at dette ikke var noen stor illgjerning. For det kunne finnes anledning til å drepe en hel mengde dersom det ville være et bedre verk enn å la dem leve. (Kgs. overs., s. 199).²⁸

Faren svarer at Saul hadde trosset et direkte påbud fra Gud, mens David syndet av svakhet, angret og ba om tilgivelse. Her unnlater han imidlertid å nevne at Saul også angret og ba om tilgivelse straks Samuel konfronterte ham med hans synd (1 Sam 15, 24–25). Faren utdyper så sin konklusjon med en generell sammenligning mellom de to karakterer, som selvfølgelig faller ut til Davids fordel. David er grunnleggende god og gudfryktig, mens Saul er ond og hard og forfølger David. Her ser det ut til at vi nærmer oss forfatterens grunnleggende prinsipp: Dommen gjelder ikke en isolert handling, men hele den skyldiges personlighet. Dette kan selvsagt ikke vurderes av en tilfeldig samling av bønder, men bare av en lærd og godt kvalifisert dommer, som er bevisst det tunge ansvaret han er pålagt av Gud.

Fra et moderne juridisk synspunkt er en slik sammenligning betenkelig. En domstol har til oppgave å vurdere om bestemte handlinger er i samsvar med eller i strid mot lovregler. Den tiltaltes karakter og tidligere oppførsel har betydning når det gjelder formildende eller skjerpene omstendigheter, til en viss grad også når det gjelder sannsynligheten for skyld eller uskyld, men er underordnet bevismaterialet for den konkrete forbrytelsen. Her er det et visst samsvar mellom moderne rett og den rettsordningen Kongespeilet polemiserer mot, og som er opptatt av handlingen i seg selv. Kongespeilets rettsoppfatning gjør det mulig å ta hensyn til motiver og bakgrunn for handlingen. Men vurdering av motiver og hensikter er vanskelig, og rike og veletablerte personer kan lettere gi et positivt inntrykk enn de fattige og marginale.

Eksempelet med Saul og David gjelder imidlertid ikke utelukkende rettshåndhevelse, men formidler overgangen fra diskusjonen om dette til forholdet mellom kongemakt og kirke, som ifølge forfatteren er det samme i samtiden som i det gamle Israel.²⁹

Kongespeilet og inkvisisjonsprosessen

I sin diskusjon om dommer skiller Kongespeilet seg radikalt fra tradisjonell norsk rett, som er kontradiktorisk. Der er to parter som argumenterer for hvert sitt syn, og en domstol

28. «Der gatur fyrr irœðu yðarri at Guð kipti þvi ríki frá sauli konongi at hann var ofvæginn í manndrapi oc mundu þat margir men ætla at þat væri æigi mikít illvirki þvi at costr mundi væra at dræpa yfrit marga æf þat þœtti bætra værra en líva lata» (Kgs. 107–108).

29. Kgs. 92; Bagge 1987: 135–137.

bestående av lokale representanter som gir skjønnsmessige vurderinger, basert på formelle lover. Kongespeilets dommer er derimot høyt hevet over lokalsamfunnet, avsier sin dom i ensom majestet og er ansvarlig bare overfor Gud. Dermed blir også kongen dommer i en helt annen forstand enn i Landsloven. Han er både anklager, forsvarer og dommer. Forbildet er tydeligvis den kanoniske inkvisisjonprosessen. Forfatteren av Kongespeilet ser dermed ut til å argumentere for en grunnleggende endring av norsk rettshåndhevelse.

Inkvisisjonsprosessen går tilbake til Romerriket, der den kom i bruk i løpet av 1. århundre f.Kr., men særlig ble utbredt fra 2. og 3. århundre e.Kr.³⁰ I motsetning til den kontradiktoriske prosessen, der begge parter legger frem sine argumenter for en i prinsippet upartisk dommer eller gruppe av dommere, har dommeren i inkvisisjonsprosessen til oppgave å undersøke alle fakta i saken og på grunnlag av dette avgjøre skyldspørsmålet. Kanonisk rett stilte opprinnelig svært strenge krav til bevis for å dømme noen. Disse reglene var tilpasset det faktum at de fleste tiltalte var i kirkens egen tjeneste. Da kirken så ble konfrontert med organiserte kjetterbevegelser og søkte å undertrykke dem, utviklet den nye prosessformer. Inkvisisjonsprosessen lempet på de strenge kravene og overlot i større grad avgjørelsen til dommerens skjønn. I inkvisisjonsprosessen var anklager og dommer én og samme person, og resultatet avhang i stor grad av vedkommendes klokskap og skarpsindighet. Den tiltalte fikk vanligvis ikke vite hva anklagen gikk ut på, men fikk nevne sine fiender, slik at eventuelle vitnesbyrd fra dem kunne utelukkes eller tillegges mindre betydning. Fra 1200-tallet av ble inkvisisjonsprosessen også overtatt av verdslig rett og var i bruk i de fleste land frem til 1700- og 1800-tallet. England og de skandinaviske landene var her et unntak.

Inkvisisjonsprosessen har i ettertiden hatt et slett rykte, som for en stor del er berettiget. Men det fantes også kloke og samvittighetsfulle inkvisitorer, og selve prosedyren åpnet for skjønnsmessige vurderinger i større grad enn det tradisjonelle norrøne systemet. Kongespeilet gir ikke noe presist uttrykk for hva slags institusjon forfatteren tenker seg, men hans bilde av kongen som dommer ligner på det av inkvisitoren. Dommeren må sette seg nøye inn i saken og vurdere alle momenter for og mot tiltaltes skyld, og han bærer det fulle ansvar for den endelige avgjørelsen.

Det er imidlertid diskutabelt hvor omfattende endring av det tradisjonelle rettssystemet forfatteren av Kongespeilet tenker seg. Alle hans eksempler på dom gjelder nemlig vurdering av skyld, ikke bevisvurdering.³¹ Det peker i retning av at det dreier seg om en bestemt kategori av saker, nemlig drapssaker, hvor kongen vurderte om drapsmannen skulle bli benådet og få rett til å bli i landet, altså landsvistsaker.³² Slike saker nevnes for første gang i Frostatingsloven,³³ og senere i Håkon Håkonssons rettarbot av 1260.³⁴ Det heter her at kongen kan gi drapsmannen landsvist, altså frita ham for fredløshet, mot at han betaler bot til kongen og den dreptes slektninger.

Provsbrev og landsvistbrev

I alt er det bevart 278 dokumenter fra til sammen 231 drapssaker mellom 1300 og 1561. Dette materialet har vært gjenstand for en inngående undersøkelse av Steinar Imsen.³⁵

30. Peters 1989: 11–39.

31. Om den manglende interessen for bevisvurdering, se Bagge 1987: 79 og Vadum 2004: 11–15.

32. DN II.123 (1315); Bagge 1987: 74–79.

33. F IV.41.

34. NGL I: 121–123.

35. Imsen 2009: 188.

Provsbrevene, som er sysselmannens rapport til kongen om drapet, gir ofte en detaljert fremstilling av det som har skjedd.³⁶ Et eksempel er et bevart provsbrev fra Håkon V's tid (DN II nr. 123). Her hadde drapsmannen blitt sterkt provosert; den drepte hadde drept hans far, kastet steiner inn i huset hans og hånet ham. På den annen side hadde den drepte fått kongens gridsbrev og ble drept i sitt eget hus, begge deler skjerpene omstendigheter. Men han hadde ikke fulgt opp gridsbrevet ved å møte for sysselmannen og be om landsvist. Her sto ulike hensyn mot hverandre, og kongen måtte ta et valg. Dessverre er kongens avgjørelse ikke bevart, så vi vet ikke hva den gikk ut på.

Kongens avgjørelse i de bevarte landsvistbrevene er kortfattet.³⁷ Vi har heller ingen eksempler fra tiden før 1350 på at både provsbrev og landsvistbrev er bevart for samme sak. Derfor er det vanskelig å si hvilken betydning omstendighetene omkring drapet har hatt for kongens avgjørelse. Den vanlige formuleringen i disse brevene er at drapsmannen «ufyrirsyniu varð at skada» den drepte, noe som antagelig betyr at drapet ikke var overlagt.³⁸ Det ser ut til at kongen i praksis nøyde seg med å konstatere at det ikke forelå ekstra skjerpene omstendigheter, og at drapsmannen var villig og i stand til å betale. De som ikke kunne betale, ble antagelig fredløse, måtte rydde seg plass i utmarken og hadde forbud mot å dra ned til bygdene. At de likevel kunne gjøre det, kan vi slutte av en rettarbot av Håkon V som dreier seg om dette spørsmålet. Her klager kongen over at fredløse menn oppholder seg i bygdene og begår overgrep uten at ombudsmennene griper inn.³⁹

Endringen fra 1260 og utover besto derfor i praksis i at kongen ble siste instans i et begrenset antall saker, der han hovedsakelig bestemte størrelsen på boten som ble pålagt drapsmannen. Dette må ha vært utilstrekkelig for forfatteren av Kongespeilet, som så kongens avgjørelse som et valg mellom liv og død og som noe som muligens også ville gjøre kongen til siste instans i andre saker enn landsvistsakene. Dermed ville han, i alle fall et stykke på vei, erstatte de folkelige domstolene i det norske systemet med profesjonelle dommere med kongen i spissen.

Der er en klar sammenheng mellom Kongespeilet og lovrevisjonene fra 1260 og utover, men det dreier seg ikke uten videre om samme prosess. Lovgivningen fra denne tiden legger i likhet med Kongespeilet vekt på subjektiv skyld og er opptatt av offentlig rettsåndhevelse. Den søker også å begrense selvtekt. Men de fleste forbrytelser kunne fortsatt sones med bøter, dødsstraff forekom sjelden, og de gamle folkelige domstolene fortsatte å fungere, om enn med noe større innslag av kongelige ombudsmenn. Kort sagt, det dreier seg om en modifisering av det tidligere rettssystemet, ikke om en revolusjon.

Reformprogrammet i Kongespeilet

Forfatteren av Kongespeilet ønsker en mer radikal endring enn den som faktisk skjedde. Først og fremst ønsker han en grundig vurdering av bakgrunn og motiver for forbrytelsen; det er ikke nok å konstatere at drapsmannen er i stand til å betale. Videre ønsker han utstrakt bruk av dødsstraff. Det kommer til uttrykk både i at de fleste av de sakene han diskuterer, gjelder liv eller død, og i hans direkte argumentasjon for dødsstraffen. Mens Sønnen har vanskelig for å forstå at det kan være en god gjerning å drepe andre mennesker, hevder Faren at dødsstraffen i virkeligheten er en velgjerning. Den gir synderen anledning til å sone i dette liv

36. Bagge 1987: 78–79.

37. F.eks. DN II nr. 69 (1303).

38. Jf. Imsen 2009: 196–199. Fritzner oversetter *ufyrirsyniu* med «Fremfusenhet, utilbørlig Adferd» og «fordi man ikke har seet sig saa vel fore som man burde». Skyld er altså involvert, men ikke overlegg.

39. NGL III: 111.

i stedet for å lide evig straff i det neste.⁴⁰ Dermed legges det et tungt ansvar på kongen. Han må foreta en inngående vurdering både av hvordan drapet er foregått, og av drapsmannens karakter og motiver; tilsynelatende like handlinger kan medføre høyst ulik juridisk vurdering. Dommeren må derfor ikke bare vurdere handlingen isolert, men også bakgrunn og omstendigheter og i siste instans den anklagedes personlighet. Dette ansvaret blir ytterligere understreket i eksempelet med Sønnen som ergrer seg over at Faren bruker så lang tid på å avsi en dom. Han blir så plassert i Farens dommersete og blir konfrontert med en engel som står klar med sverdet for å hugge ham hvis han på noen måte avviker fra rettferdigheten (*Kgs.* 101–102).

Mens diskusjonen om dom i tredje del av Kongespeilet tyder på at forfatteren var tilhenger av en mer radikal reform av rettsvesenet enn den som faktisk ble innført, peker et avsnitt i andre del i motsatt retning. I diskusjonen om *manvit* kommer samtalen inn på hevn. Her advarer Faren mot brått sinne og overdreven aggresjon, men fordømmer ikke hevn i seg selv. Før man går til et slikt skritt, må man imidlertid undersøke nøye om anklagene mot motstanderen er sanne, og hvor viktig saken er (*Kgs.* 65). Man skal altså opptre på lignende måte som dommeren i tredje del.

På dette punkt ser det altså ut til at Kongespeilet representerer et tidligere stadium enn Håkons rettarbot av 1260. Håkons rettarbot inneholder imidlertid heller ikke noe kategorisk forbud mot hevndrap. Drap på sakesløs mann straffes med utlegd, som betyr at han kan drepes uten at drapsmannen blir straffet (kap. 1). Det sies også direkte at drapsmannen kan bli drept av den dødes slektninger (kap. 3). Først når han har fått kongens landsvist, er han beskyttet mot hevn. Landsloven går derimot lenger og nærmer seg et kategorisk forbud mot hevndrap. Her heter det at bare kongen kan drepe uten å begå en synd, og at den som dreper som hevn, skal være utlegd hvis det ikke kan bevises at det var umulig for ham å få erstatning på lovlig vis (L IV.17.3).

Når det gjelder realismen i Kongespeilets program, må det påpekes at det antagelig var for radikalt til å ha noen sjanse til å lykkes. Fordelen med den reformpolitikken som faktisk ble ført, var derimot at den tok utgangspunkt i den eksisterende orden. Det fantes et fredelig alternativ til hevndrap som kongemakten kunne benytte, nemlig forlik med bøter. Dette ble så gjort obligatorisk, samtidig som kongen ble trukket inn i prosessen. Riktignok har vi begrenset mulighet til å vurdere hvordan dette fungerte i praksis, men det er vanskelig å forestille seg at en mer radikal endring ville ha fungert bedre. Hvis man innførte dødsstraff for drap, ville det utfordre rike og mektige menn og være i strid med innarbeidet sedvane. I stedet valgte man en gradvis tilnærming, som antagelig var klokere, selv om vi ikke har noen mulighet til å avgjøre om dette førte til færre drap.

Opptre forfatteren av Kongespeilet på egne vegne, eller er han talsmann for en bevegelse? I utgangspunktet er spørsmålet vanskelig å besvare, fordi vi vet så lite om holdninger og oppfatninger på denne tiden. Kildene er få og knappe og stammer for det meste fra kongen eller kirken. I hovedsak er vår eneste kilde Kongespeilet selv. Da blir den utførlige og detaljerte diskusjonen og Sønnens overraskelse og til dels kritiske spørsmål en klar indikasjon på at budskapet er nytt og kontroversielt. Når vi så spør hvor forfatteren kunne få støtte for sine synspunkter, blir svaret kirken. Samtidig stiller han seg i den eksplisitte diskusjonen om forholdet mellom konge og kirke i slutten av verket klart på kongemaktens side. Hans argumentasjon her er utførlig og går meget langt i å understreke kongens overhøyhet over kirken, på en måte som minner om tiden før investiturstriden.⁴¹ Dermed blir det lite sann-

40. *Kgs.* 107; Bagge 1987: 63–64.

41. Bagge 1987: 135–154.

synlig at han kan være talsmann for kirken, selv om hans argumentasjon for dødsstraffen stemmer med kirkens oppfatning. Så langt vi kan se, ut fra vårt begrensede kildemateriale, uttaler forfatteren seg derfor på egne vegne. I alle fall er han neppe talsmann for noen større bevegelse.

Konklusjon

Jeg har tidligere pekt på forbindelsen mellom Kongespeilet og Håkons reformer fra 1260 og antydning at forfatteren kanskje har vært til stede på møtet hvor disse reformene ble lagt frem.⁴² I så fall har han neppe vært fornøyd med resultatet. Han har ønsket mer radikale endringer enn i rettarboten av 1260 og dessuten strengere straff for drap enn i Landsloven, men har ikke kategorisk avvist hevndrap. Dette reiser i sin tur spørsmål både om forfatterens identitet og om når verket er skrevet. Både de bibelske eksemplene, den religiøse og teologiske argumentasjonen og understrekningen av embetsdommerens suverene myndighet gjør det sannsynlig at forfatteren var geistlig, og hans selvstendige forhold til samtidig lovgivning tyder på at han hadde høy rang. Begge deler kan peke i retning av at han var biskop, men hans oppfatning av forholdet mellom kongens og biskopens myndighet gjør likevel dette usannsynlig. Forfatteren argumenterer klart for kongens selvstendighet og langt på vei overordning i forhold til biskopen.⁴³ Mer nærliggende er det å tenke seg at han var en høytstående geistlig i kongens tjeneste. Forbindelsen til loven av 1260 er klar, men det er vanskelig å avgjøre om verket er skrevet før eller etter at loven ble vedtatt. Har forfatteren vært til stede på møtet og argumentert for en mer radikal reform, og deretter gitt uttrykk for sitt standpunkt ved å skrive Kongespeilet? Eller er verket skrevet før 1260, i sammenheng med en eventuell diskusjon som har dannet bakgrunnen for møtet? I begge tilfeller blir forfatteren talsmann for et kontroversielt standpunkt, noe som kan indikere at hans begrunnelse for å være anonym⁴⁴ kan ha vært mindre konvensjonell enn man gjerne har tenkt seg.

Den nøyaktige dateringen lar seg uansett vanskelig avgjøre; hovedsaken er at forfatteren må ha vært opptatt av lovrevisjon og må ha skrevet på en tid da dette var aktuelt. Han har klart å påvirke Landsloven, som direkte siterer ham, men heller ikke her kan han ha vært helt fornøyd, hvis han da har vært i live da loven ble vedtatt. Mest rimelig er det å sette verket i forbindelse med rettarboten av 1260, enten før, i sammenheng med diskusjonen om lovrevisjon, eller etter, som et forsøk på å gå videre i den retning som ble innvarslet i 1260.

Referanser

Auerbach, E. (2001). *Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. Francke.

(Oppr. publisert 1946.)

Bagge, S. (1987). *The Political Thought of the King's Mirror*. Odense University Press.

Bagge, S. (2019). *State Formation in Europe 843-1789. A Divided World*. Routledge.

DN = *Diplomatarium Norvegicum*, Christiania 1849–.

Eisner, M. (2003). Long-term Trends in Violent Crime. *Crime and Justice* 83: 83–142. <https://doi.org/10.1086/652229>

F = Den ældre Frostathings-Lov, *Norges Gamle Love* I (R. Keyser & P.A. Munch, utg.), 121–258. Christiania 1846.

42. Bagge 1987: 71–85.

43. Bagge 1987: 113–143

44. Kgs. 2.

- Frostatingslova* (J.R. Hagland & J. Sandnes, overs.). Samlaget, 1994.
- Fladby, R., [Imsen, S., & Winge, H. \(1999\)](#). *Norsk historisk leksikon* (2. utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- G = Den ældre Gulathings-Lov, *Norges Gamle Love* I (R. Keyser & P.A. Munch, utg.), 3–118. Christiania 1846.
- Hagland, J.R., & Sandnes, J. (1994). *Om lova og lagdømmet. Innleiing*. I J.R. Hagland & J. Sandnes, *Frostatingslova* (s. ix–xxiii). Det norske Samlaget.
- Helle, K. (1972). *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*. Universitetsforlaget.
- Hertzberg, E. (1874). *Den ældste norske Proces*. Kristiania.
- Imsen, S. (2009). Den gammelnorske drapsprosessen. *Historisk tidsskrift*, 88(2), 185–229.
- Kgs. = *Konungs skuggsiá* (L. Holm-Olsen, utg.). (2. oppl.). Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt, 1983.
- Kgs. overs. = *Kongespeilet* (A.W. Brøgger, overs.; S. Bagge, innledn.). De norske bokklubbene, 2000.
- L = Nyere Landslov, *Norges Gamle Love* II (R. Keyser & P.A. Munch, utg.), 1–178. Christiania 1848.
- L (overs.). *Magnus Lagabøters Landslov* (A. Taranger, overs.). Christiania 1915. Nytt opptrykk 1970.
- NGL = Norges gamle Love, Christiania 1846–.
- [Njåstad, M., Opsahl, E., & Sunde, J.Ø. \(2022\)](#). St. Olavs lov som rettslig realitet og politisk idé i utviklingen av en norsk sentralmakt. *Historisk tidsskrift*, 101(4), 342–362. <https://doi.org/10.18261/ht.101.4.6>
- Norske middelalderdokumenter* (S. Bagge, S.H. Smedsdal & K. Helle, utg.). Universitetsforlaget, 1973.
- Peters, E. (1989). *Inquisition*. University of California Press.
- Pinker, S. (2011). *The Better Angels of Our Nature*. Penguin.
- Schreiner, J. (1971). Bidrag til datering av Kongespeilet. I Tveitane, *Studier* (s. 36–47).
- Skyum Nielsen, N. (1963). *Kirkekampen i Danmark 1241-1290*. Munksgaard.
- Sunde, J.Ø. (2021). The virtues building Jerusalem. The Four Daughters of God and Their Long Journey to Norwegian Law in the Thirteenth Century. I K.B. Aavitsland & L.M. Bond (red.), *Tracing the Jerusalem Code*, bd. 1, *The Holy City Christian Cultures in Medieval Scandinavia (ca. 1100–1536)* (s. 500–519). De Gruyter.
- Sunde, J.Ø. (2022). Landslova av 1274 mellom historisk brot og kontinuitet. *Historisk tidsskrift*, 101(4), 271–285. <https://doi.org/10.18261/ht.101.4.2>
- Tveitane, M. (1971). *Studier over Konungs skuggsiá*. Universitetsforlaget.
- Vadum, K. (2004). *Dom og straff i Kongespeilet*. Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder.